

TABIAT BILAN TANISHTIRISHDA MUTAFAKKIRLAR MEROSIDAN FOYDALANISH

Hasanova Ruxshona

Qarshi davlat universiteti pedagogika fakulteti 3-kurs talabasi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20306930>

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarini tabiat bilan tanishtirish, ularda ekologik madaniyat va dunyoqarashni shakllantirishda buyuk Sharq mutafakkirlari hamda allomalarining pedagogik, falsafiy va ilmiy merosidan foydalanish masalalari tadqiq etilgan. Abu Nasr Forobiy, Abu Rayhon Beruniy, Ibn Sino va Alisher Navoiy kabi siymolarning tabiat, inson va atrof-muhit uyg'unligi haqidagi qarashlarini zamonaviy "Tabiiy fanlar" (Science) darslariga integratsiya qilish metodikasi yoritilgan. Maqola dars jarayonida milliy qadriyatlar va ilmiy meros uyg'unligini ta'minlash bo'yicha amaliy tavsiyalarni o'z ichiga oladi.

Kalit so'zlar: mutafakkirlar merosi, ekologik tarbiya, tabiat bilan tanishtirish, boshlang'ich ta'lim, tabiiy fanlar, integratsiya, qadriyat, dunyoqarash. Kirish

Kirish

Bugungi kunda global ekologik inqirozlar sharoitida o'sib kelayotgan yosh avlodga tabiatga nisbatan mas'uliyatli va oqilona munosabatni shakllantirish ta'lim tizimining ustuvor vazifalaridan biridir. Boshlang'ich sinf yoshidagi o'quvchilarda ekologik ong va tabiatni sevish tuyg'usini shunchaki quruq qoidalar yoki buyruqlar bilan shakllantirib bo'lmaydi. Bu jarayonda xalqimizning ko'p asrlik milliy qadriyatlari, ayniqsa, Sharq uyg'unlik davri mutafakkirlarining boy ilmiy-falsafiy merosi quvvatli tarbiyaviy va metodik manba bo'lib xizmat qiladi.

Ajdodlarimiz tabiatni insonning hayot manbai, uni asrab-avaylashni esa insoniylikning oliy mezonini deb bilishgan. Shonli tariximizga ega ma'naviy merosni zamonaviy ta'lim standartlari (Milliy o'quv dasturi) asosida dars jarayoniga olib kirish, o'quvchilarda ham ilmiy, ham milliy-ma'naviy tafakkurning yuksalishiga zamin yaratadi.

Asosiy qism

1. Mutafakkirlar qarashlarida tabiat va inson uyg'unligi

Sharq allomalarining asarlarida tabiat hodisalari, nabotat va hayvonot dunyosi hamda ularni asrash muammolari chuqur falsafiy ma'no bilan yo'g'rilgan. Ularni boshlang'ich sinf darslariga quyidagicha metodik tahlil bilan kiritish mumkin:

Abu Nasr Forobiy: O'zining ta'lim-tarbiyaga oid asarlarida insonni tabiatning gulto'ji va eng yetuk mahsuli sifatida ta'riflaydi. Uning fikricha, inson tabiat qonuniyatlarini o'rganish orqali baxt-saodatga erishadi. Boshlang'ich sinf darslarida Forobiyning "baxtga erishish uchun tabiatni anglash" g'oyasi bolalarni fanni chuqurroq o'rganishga undaydi.

Abu Rayhon Beruniy: Tabiiy fanlar, xususan, botanika va geodeziya sohasida beqiyos tadqiqotlar olib borgan. Uning "Saydana" asarida o'simliklarning shifobaxsh xususiyatlari keltirilgan. Boshlang'ich sinf tabiiy fan darslarida "O'simliklar dunyosi" mavzusini o'tishda Beruniyning g'iyohlar va daraxtlar haqidagi kuzatishlaridan hayotiy misollar keltirish darsning ilmiyligini oshiradi.

Abu Ali ibn Sino: Tabiatni inson salomatligining bosh omili deb hisoblagan. "Tib qonunlari" asarida toza havo, toza suv va tabiat qo'ynida bo'lishning inson organizmiga ta'siri ilmiy asoslab berilgan. Bu qarashlar boshlang'ich sinfdagi "Sog'lom turmush tarzi" va "Inson va uning salomatligi" bo'limlariga mukammal mos keladi.

Alisher Navoiy: O‘z asarlarida (masalan, "Lison ut-tayr") tabiat go‘zalligini tarannum etibgina qolmay, biror bir daraxtga yoki jonzotga ozor bermaslik g‘oyasini ilgari suradi. Navoiyning "Bir ko‘chat eksang — bog‘ bo‘lur..." hikmati bugungi ekologik tarbiyaning oltin qoidasidir.

2. Dars jarayonida allomalar merosidan foydalanish metodikasi

Boshlang‘ich sinf darslarida allomalar merosini shunchaki ma‘lumot sifatida o‘qib berish kutilgan samarani bermaydi. Buning uchun ma‘lum interaktiv metodik zanjirlardan foydalanish lozim:

Amaldagi mavzu	Allomalar merosidan namuna	Qo‘llaniladigan metod
"Suv — hayot manbai" (Tabiiy fanlar, 3-sinf)	Ibn Sinoning toza suv va uning xususiyatlari, suvni ifloslantirmaslik haqidagi o‘g‘itlari.	"Hikmatli tahlil" metodi: Ibn Sinoning fikri o‘qib eshittiriladi va bolalar bilan bugungi kundagi daryolarning ifloslanishi muammosi taqqoslanadi.
"Fasllar almashinuvi" (Tabiiy fanlar, 2-sinf)	Beruniyning Yer harakati va yil fasllari haqidagi astronomik kuzatishlaridan sodda parchalar.	"Kichik tadqiqotchi" metodi: Beruniy bobomiz quyoshga qarab vaqtni qanday aniqlagani haqida qisqa hikoya va amaliy mashq.
"Hayvonot dunyosi" (Tabiiy fanlar, 4-sinf)	Alisher Navoiy asarlaridagi hayvonlar va qushlar timsoli, ularga shafqat qilish g‘oyasi.	"Sahrolashtirish" yoki "Rolli o‘yin": Qushlar va tabiat tilidan insholar yoki kichik sahna ko‘rinishlari.

3. Metodik tavsiyalar

O‘qituvchi mutafakkirlar merosidan foydalanganda quyidagi jihatlarga e‘tibor qaratishi maqsadga muvofiq:

Yosh xususiyatiga moslik: Allomalarning murakkab falsafiy asarlari boshlang‘ich sinf bolasi tushunadigan sodda tilga, ertaknamo yoki hikoyasimon shaklga keltirib taqdim etilishi shart.

Ko‘rgazmalilik va AKT: Allomalarning suratlari, ular yashagan davr aks etgan multimedia mahsulotlari hamda tabiat tasvirlari uyg‘unlikda ko‘rsatilishi bolaning tasavvurini boyitadi.

Amaliy bog‘liqlik: Tarixiy hikmat bugungi kun bilan bog‘lanishi kerak. Masalan, "Bobolarimiz ariqni toza tutishgan, biz bugun plastmassa idishlarni qayerga tashlayapmiz?" kabi muammoli savollar o‘quvchini mushohada qilishga majbur etadi.

Xulosa

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini tabiat bilan tanishtirishda Sharq mutafakkirlari merosidan unumli foydalanish — ta‘limda ham milliy, ham umuminsoniy qadriyatlar ustuvorligini ta‘minlaydi. Allomalarning ilmiy qarashlari bolalarda tabiatga nisbatan iste‘molchilik munosabatini emas, balki unga nisbatan hurmat, g‘amxo‘rlik va muhabbat tuyg‘usini shakllantiradi. Bu metodika o‘quvchilarning nafaqat ekologik bilimlarini boyitadi, balki ularda milliy g‘urur va vatanparvarlik hissini ham barvaqt uyg‘otishga xizmat qiladi.

References:

1. Abu Nasr Forobiy. "Fozil odamlar shahri". — Toshkent: "Abdulla Qodiriy" nashriyoti, 1993.
2. Abu Rayhon Beruniy. "Tanlangan asarlar" (Kitob us-Saydana fit-tibb). — Toshkent: "Fan", 1974.
3. Abu Ali ibn Sino. "Salomatlik qonunlari". — Toshkent, 1985.
4. Alisher Navoiy. "Lison ut-tayr" (Mukammal asarlar to‘plami). — Toshkent, 2001.
5. Hasanov S. "Sharq allomalarining ekologik qarashlari". — Toshkent, 2010.